

Pagauti žodį už uodegos

RENATA BALTRUŠAITYTĖ

Kada turėsime "Lietuvių kalbos žodyną", kuriam nereikės knygų spintos?

Lietuvių kalbos instituto direktoriaus Giedriaus Subačiaus nuomone, elektroninis „Lietuvių kalbos žodyno“ variantas galėtų pasirodyti maždaug 2003-2004-ųjų sandūroje - taigi maždaug po pusantų metų. Tačiau iškart po to jaunas direktorius siūlo atsižvelgti ir į „realybės koeficientą“ - t.y. šį terminą bent jau padvigubinti. Nors senųjų (ne kompiuteriniu būdu spaudai rengtų) 17 žodyno tomų skenavimo bei atpažinimo darbai vyksta jau trejus metus ir praktiškai artėja prie pabaigos, tik Vyriausybės skirti ar neskirti finansai lems, kada 40 kg sveriantį žodyną bus galima be vargo nešiotis moteriškoje rankinėje.

Ar padės A.Brazauskui G.Subačiaus įteiktas naujasis žodyno tomas nepamiršti politikų pažadų?

Lietuvių kalbos mokė Leninas

Paskutinysis, dvidešimtas, akademinio „Lietuvių kalbos žodyno“ tomas pasirodė šių metų gegužę. Istorija liudija, kad Sankt Peterburgo meteorologinės observatorijos tarnautojas Kazimieras Būga į korteles būsimą žodyno medžiagą ėmęs užrašinėti 1902-ųjų pavasarį - lygiai prieš šimtą metų. K.Būgai tuomet buvo dvidešimt treji, o visas jo paties mokslinis bagažas - vos keturklasė mokykla, ir tai tampa rimtu barjeru kelyje į išsvajotą universitetą (vis dėlto 1905-aisiais, eksternu išlaikęs brandos egzaminus, K.Būga studijas pradės). Kadangi gyveno Rusijoje, žodžius rinko iš kitų svetimame krašte sutiktų lietuvių. Savo rinktų kortelių neskaičiavo - svėrė pūdais. Yra žinoma, kad 1920-ųjų vasarą, K.Būgai su šeima pagaliau persikrausčius į Kauną, iš vagono kortelių buvo iškrauta 4

pūdai.

Žodynininkai ir dabar tarp penkių milijonų žodyno kortelių nesunkiai atpažįsta nuo laiko išblukusius ir be galo aiškia rašyena mikroskopinėmis raidėmis išmargintus K.Būgos lapelius. Kartais tai paprasto mokyklinio sąsiuvinio, kartais netgi laikraščio ar senos knygos skiautelės. Kelių leksikologų kartų anekdotu tapo K.Būgos atsakymas į klausimą, kaip jam patikusi kažkieno įpiršta nauja lietuviška knyga: „Nepatiko - nė vieno man nežinomo žodžio joje neradau...“

1924 metais K.Būga miršta, nespėjęs parengti profesionalių savo darbo tęsėjų. Tai pristabdo žodyno rengimą: pirmasis „Lietuvių kalbos žodyno“ tomas (neskaitant jo pradininko išleistų dviejų sąsiuvinų) pasirodo tik 1941-aisiais. Vokietmetis žodynui leisti palankus, nes nebėra priekabios tarybinės cenzūros. Todėl Juozas Balčikonis kaip galėdamas skubina ir antrojo žodyno tomo pasirodymą. Deja, sovietinė armija buvo greitesnė: išėjęs 1947 metais, antrasis „Lietuvių kalbos žodyno“ tomas uždraustas platininti. Išlikę šio leidimo žodyno egzemplioriai vėliau tapo antikvariatų puošmena ir Lietuvos kolekcininkų pasididžiavimu. „Buržuaziniai“ pirmasis ir antrasis žodyno tomai tarybiniais metais buvo parengti ir perleisti iš naujo. Senų ir

naujų leidimų skirtumai - akivaizdūs. Užtenka palyginti ideologiškai „jautresnių“ žodžių - tokių kaip „aušrininkas“ arba „bolševikas“ aprašymus...

Vis dėlto labiausiai nuskurdę, G.Subačiaus manymu, yra trečiasis - penktasis žodyno tomai. Juose prie pateiktų pavyzdžių dažnokai rasite santrumpą „tsp“ (žymi abejotina šaltinį - „tarybinę spaudą“) arba net... Lenino vardą (jo apskritai neleista trumpinti). Nė žodžio lietuviškai nemokėjęs proletariato vadas privalejo būti autoritetu ir šioje srityje.

Negalima delsti šimtmetį

Vėliau, atšilus ideologiniam klimatui, Lietuvos žodynininkai įsigudrino panašius privalomų šaltinių kiekį sumažinti iki minimumo. Nors sovietinės cenzūros rankos buvo ilgos, versti tūkstančio puslapių žodyno tomą ir skaičiuoti, kiek pavyzdžių iš kurio šaltinio paimta, - darbas net jai ne pagal jėgas... Tad tokių anekdotų, kaip garsusis sakinyš „Bobos eina į bažnyčią“ (cenzūros perdarytas: „Bobos eina į kiną“), pasitaikydavę vis rečiau.

G.Subačiaus nuomone, didžiulė Lietuvos kalbininkų sėkmė - karo metu išsaugota žodyno kartoteka. Traukdamasis į Vakarų, tuometis Lietuvių kalbos instituto direktorius Antanas Salys dalį kortelių paslėpė Kauno Šv. Antano bažnyčioje, dalį - Salantuose. Jos buvo rastos ir grąžintos mokslininkams. O štai baltarusiams pasisekė prasčiau: jų žodyno kartoteka per karą subombarduota.

Nors metas ir taikus, Lietuvių kalbos instituto mokslininkai dabar mūsų žodyno korteles skenuoja ir ketina saugoti kompiu-

teriniu formatu. Taip saugiau, be to, galbūt ateis laikas, kai elektroninio „Lietuvių kalbos žodyno“ vartotojai savo monitoriuose galės išvysti visą kalbininkų sukauptą autentišką medžiagą apie juos dominantį žodį. Netgi savo akimis skaityti kaligrafišką K.Būgos rašyseną...

Tačiau tai kol kas - drąsios G.Subačiaus svajonės. Kad elektroninio žodyno leidimas nebūtų atidėliojamas dešimtmečius, Lietuvių kalbos instituto direktorius pirmąjį tokį žodyną pasiryžęs gaminti analogišką popieriniam - su visais ideologiniais riktai: „Studentams, redaktoriams, lituanistams patogaus žodyno reikia jau dabar - jie negali laukti dar šimtą metų. Siaubas apima pagalvojus, kiek laiko kartotekose praleido K.Būgos užrašyti žodžiai, kurie prasidėjo raide „ž“... Kai kurie per šimtmetį tapo anachronizmais“.

Vėliau, žinoma, žodynas bus pildomas ir redaguojamas. Galvojama ir apie tris keturis knygomis pasirodysiančius papildymų tomus. Tačiau galiausiai viskas priklausys nuo to, ar viršuje ambicingiems kalbininkų planams bus skiriama pakankamai dėmesio ir lėšų.

Jubiliejus tikras, o pažadai?

Su darbo šimtmečiu sutapęs „Lietuvių kalbos žodyno“ dvidešimtojo tomo pasirodymas tapo gera proga „pavaišinti“ politikus kalbotyrininkų rūpesčiais. O šie atsidėkodami irgi viltingų žodžių negailėjo. Seimas specialiaame šventiniame minėjime netgi priėmė rezoliuciją, kurioje pasiūlė Vyriausybei numatyti kitų metų valstybės biudžete 100 tūkstančių litų „Lietuvių kalbos žodyno“ kompiuteriniam variantui parengti. Ir priėmė vieningai, pažymėjęs, kad tai - pradedamos kurti Nacionalinės lietuvių kalbos leksikos duomenų bazės pamatas ir kad žinių visuomenėje elektroninis ir internetinis valstybinės kalbos žodynas yra neišvengiama būtinybė.

Ir žinot ką? Labai gali būti, kad Lietuvių kalbos institutas kitąmet iš tikrųjų gaus tą savo šimtą tūkstančių. O kodėl gi ne? Juk, nepaisant išdidžių penkių nuliukų, tai yra viena kukliausių sumų, apie kurią su tokiu patosu buvo šnekama Seime. Netgi Kultūros ministerijos valdomoje sferoje ji neatrodo įspūdingai. Jau ne vieno festivalio rengėjas šimet skundėsi, gavęs valstybės paramą „tik“ 100 tūkst. Lt ar truputį daugiau. O dabar vykstančio „Vilniaus festivalio“ meno vadovas Gintautas Kėvišas didžiuojasi, kad jiems valdiškų pinigų atiteko „vos“ pusė milijono (bendras festivalio biudžetas - maždaug 2 mln. Lt).

Tad elektroninis „Lietuvių kalbos žodyno“ variantas tikrai nėra didelė prabanga. Ir gėda bus visiems mūsų politikams, jei po pusmečio, prasidėjus kitų metų biudžeto svarstymui, paaiškės, kad būtent „paramas“ ir „neišvengiama būtinybė“ turės palaukti.

Vyriausiasis redaktorius Vytautas Vitkauskas didžiuojasi užbaigtu darbu: pagal žodyno apimtį lietuviai dabar prilygsta kultūringiausioms pasaulio tautoms